

OSMANLI İSTANBULU

V

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Emrah Safa Gürkan

OSMANLI İSTANBULU

V

V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri
19-21 Mayıs 2017, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Emrah Safa Gürkan

OSMANLI İSTANBULU

V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler

proje yönetimi

İbrahim Kâfi Dönmez

düzenleme kurulu

Feridun M. Emecen (başkan), Ali Akyıldız (başkan yardımcısı),
Emrah Safa Gürkan (akademik sekreter), Cengiz Yolcu (akademik sekreter)
Mehmet Yılmaz (idari sekreter), Alphan Akgül, Ertuğrul Ökten,
Mehmet Ş. Yılmaz, Özlem Çaykent

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Emrah Safa Gürkan

yayın koordinatörü

Mehmet Yılmaz

grafik tasarım

Ender Boztürk

kapak tasarımı

Ümit Ünal

basım tarihi

2018

ISBN 978-605-9437-07-3

Gök Matbaacılık

Tevfik Bey Mah. Halkalı Cad. No. 162/7 Sefaköy / Küçükçekmece-İstanbul
Sertifika No. 33157

Emecen, Feridun M. (ed.)

Osmanlı İstanbulu-V / Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan (ed.). -
İstanbul : İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016.

856 s. ; res. ; 24 cm.

ISBN 978-605-9437-07-3

1. İstanbul (Türkiye)_Tarihçe 2. Osmanlı İmparatorluğu_Tarihçe

956.21 DC 20

İçindekiler

- 9-11 **Takdim**
- 13-14 MEVLÜT UYSAL, İBB Başkanı
- 15-16 İBRAHİM KÂFİ DÖNMEZ, Rektör
- 17-41 ÖZGÜR YILMAZ
Bir Fransız Bürokratin Gözüyle Sultan Mahmud'un Reformları ve 1830'ların İstanbul'undan Toplumsal Değişme
- 43-68 HATİCE AYNUR
Tatavırlı Mahremi'nin Şehnâme'sinde Sur Dışı İstanbul'u
- 69-96 SAVVAS E. TSİLENİS – KALLİRROI DAFNA
Senyor Momars'ın Vosporomahia Adlı Yunanca Şiirinde Türkçe Kelimeler ve 18. Yüzyıl İstanbul Tasviri
- 97-106 KÖNÜL HACIYEVA
Osmanlı İstanbulu'nda Gelişen Azeri Sahası Divan Edebiyatı
- 107-121 MESUT ŞEN
Batı Türkçesinin Oğuz Diyalektinden İstanbul Türkçesine Dönüşmesi Üzerine Düşünceler
- 123-151 SİNAN GENİM
Üsküdar Mihrimah Sultan Kervansarayları

- 153-164 MAHMUT HALEF CEVRİOĞLU
Habsburg Elçilerinin Gözünden 1530'larda İstanbul
- 165-190 N. ZEYNEP YELÇE
Müzmin Bir Venedik Elçisi: Pietro Zen
- 191-212 ELA BOZOK
*1520'lerde Venedik'ten İstanbul'a, İstanbul'dan Venedik'e
Yansıyanlar: Elçi Marco Minio*
- 213-232 RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ
*Lozan Konferansı Sırasında Türk Basınında İstanbul'un
Ekonomisinin ve Milli Kimliğinin Güçlendirilmesine Dair
Tartışmalar (Aralık 1922 – Şubat 1923)*
- 233-252 EROL AKCAN – R. MURAT GEÇİKLİ
İşgal İstanbul'unda İzcilik Teşkilatı
- 253-261 ABDULLAH UÇMAN
Sabnenin Dışındakiler Yabut İşgal İstanbul'unun Romanı
- 263-285 AYŞE KAYAPINAR
*XV. ve XVI. Yüzyılda Bulgaristan Coğrafyasından İstanbul'a
Yapılan Sürgünler ve İskân*
- 287-299 VİDADİ UMUDLU
*XIX. Yüzyılda Kuzey Azerbaycandan Osmanlı İstanbulu'na
Göçler*
- 301-316 SÜHEYL SAPAN
*Suriyeli Âlim Ebü'l-Fazl el-Muhibbi'nin 1574 Yılında
İstanbul Seyahati*
- 371-336 SÜHEYLA YENİDÜNYA
*Avrupalı Müelliflerin Kaleminden 1821 Rum İsyanı'nın
İstanbul'daki Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkileri*
- 337-377 MUSTAFA L. BİLGE
İhrâc-ı Surre İstanbul Tarihinin Kutsî Bir Sayfası
- 379-414 MEHMET ÖZDEMİR
1582 Şenliğine Dâir Yeni Keşfedilen Bir Eser: Ferâhî Sûrnâmesi
- 414-450 SADIK MÜFİT BİLGE
*Osmanlı İstanbulu'nda Bakkal Esnafi
(Fetihden 20. Yüzyıla İstanbul Esnaf ve Sosyal Hayat Tarihine Bir Katkı)*

- 451-486 ALİ FUAT ÖRENÇ
Kasımpaşa Kalyoncu Kışlası
- 487-540 KEMALETTİN KUZUCU
*İstanbul'da Hak Arama Mücadelesine Bir Örnek Olarak
Üsküdarlıların Toplu Taşıma Şirketlerine Yönelik Boykotları*
- 541-550 MİKAIL ACIPINAR
Osmanlı İstanbulu'nda Floransalılar
- 551-579 ZEKERİYA TÜRKMEN
*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Eğitim Sisteminde
Ceza ve Ödül Uygulamasına Bir Örnek: Dersaadet Mekteb-i
İdadiye-i Şabanesi Ceza Defteri*
- 581-591 AYŞE KAPLAN
*Henry Aston Barker'ın İstanbul Panoraması
ve Bazı Belgeler Işığında Tarihsel Kaynak Olarak Sıbbhati
Üzerine Bir Değerlendirme*
- 593-604 YASİN MERAL
16. Yüzyıl İstanbul Yahudi Cemaatinde İlmî Hayat
- 605-621 ORLİN SABEV
*Bulgaristan'da Muhafaza Edilen 1299/1881-82
Tarihli Bir Nüfus Defterine Göre Osmanlı İstanbulu'nun Bahçe
ve Dükkanlarında Çalışan Bulgarlar*
- 623-636 FİRUZAN MELİKE SÜMERTAŞ
*İstanbul'u 'Rumca' Okumak: On Dokuzuncu Yüzyılda
İstanbul Üzerine Rumca Literatür ve Dönüşümü*
- 637-674 SEZAI BALCI
Osmanlı Bürokrasisinde Engelli (Sağır-Dilsiz) İstihdamı
- 675-692 BETÜL İPŞİRLİ ARGIT
*Saraydan Çırağ Edilmiş Kadınların İstanbul'da
Yerleşim Alanları*
- 693-712 ALİ AKYILDIZ
Son Dönem Osmanlı Padişahlarının Nikâh Meselesi
- 713-737 AZİZ TEKDEMİR
*Osmanlı Sanayisini Canlandırma Çabalarına Bir Örnek:
Yedikule Yün ve Pamuk İpliği Fabrikası*

- 739-766 ENGİN KIRLI
*19. Asır Ortalarında Zeytinburnu-Bakırköy Bölgesinin
Osmanlı Sanayiindeki Yeri ve Önemi*
- 767-783 NİLAY ÖZLÜ
*II. Abdülhamid Döneminde Topkapı Sarayı Karakolhaneleri:
Bilinenler ve Bilinmeyenler*
- 785-809 FİLİZ ÇOLAK
*II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meclis-i Mebusan'da Milli Bayram
Tartışmaları ve Osmanlı Başkentinde Milli Bayram
Kutlamaları (1908-1918)*
- 811-834 ELMA KORIĆ
*Power broker at the Ottoman Palace in Istanbul:
Darüssaade ağası Hacı Mustafa Ağa*
- 835-856 Necip Sarıcı ve Ertem Göreç'le Sohbet

Müzmin Bir Venedik Elçisi: Pietro Zen

N. Zeynep Yelçe

Sabancı Üniversitesi

Fransa'da bulunan Venedik elçisi Antonio Venier, 22 Aralık 1531'de Fransa Kralı I. François ile Pazar ayinine katılmıştı. Kral sohbet sırasında Venier'e son zamanlarda İstanbul'dan haber alıp almadığını sorduğunda Venier ona Sultan Süleyman'ın iyi olduğunu, iş ü işrete meşgul olduğunu, denizden ya da karadan herhangi bir sefer hazırlığının bahsi geçmediğini anlatacaktı. Elçi, oradan buradan Sultan Süleyman'a inme indiğini ve aklını kaçırdığını duymuş olan krala doğruları iletmekten gurur duyuyordu. Kral François haber alma konusunda Venedik'e duyduğu güveni, "Venedik dışında hiçbir yerden İstanbul hakkında doğru bir haber gelmez zaten" yorumu ile gösterecekti.¹

.....

1 Bu tebliğ TÜBİTAK 1001 Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı kapsamında yürütülen 113K655 numaralı Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Akdeniz Haber Trafikinde Osmanlı İmparatorluğu (AHTO) projesi dahilinde hazırlanmıştır.

"Appendix: Miscellaneous 1531", *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, Volume 5, s. 1534-1554, ed. Rawdon Brown (London: Her Majesty's Stationery Office, 1873), no.1024.

I. François'nın son haberleri Venedik elçisinden almak istemesi şaşırtıcı değildi. Dönemin bütün büyük saraylarında elçileri bulunan Venedik gücünü, büyük ölçüde, bilgi merkezi olmasından sağlıyordu. Ayrıca, Doğu Akdeniz'den başlayarak devam eden ticaret kolonileri, Avrupa'nın dört bir yanına yayılmış durumda olan tüccar aileleri ile sağlam bir haberleşme ve bilgi ağı kurulmuş durumdaydı. Venedikli tüccarların yoğun olarak buldukları Doğu Akdeniz şehirlerinde hem tüccarların haklarını gözetmek hem kendi aralarındaki ilişkileri idare etmek için konsoloslar görevlendirilmişti. Şam, Halep ve İskenderiye gibi merkezlerde yerleşik konsoloslar Memlûkler zamanında Memlûk Sultanı, Osmanlı fethinden sonra ise Osmanlı Padişahı nezdinde Venedik Cumhuriyeti'ni temsil etmekteydi. Venedik'in ödemekle yükümlü olduğu vergileri iletmek de konsolosların görevleri arasındaydı. Bu görevleri esnasında yerel yöneticilerle kurdukları dostluklar ve çevre memleketlere gidip gelen tüccarlar sayesinde edindikleri bilgileri Venedik'e göndermek ve doğru bilgi akışını sağlamak kendilerinden beklenen görevlerin en önemlilerindendi. İstanbul'daki daimi Venedik temsilcisi ise konsolos değil, balyos idi. Balyos da, tıpkı konsolos gibi, Osmanlı padişahı nezdinde Venedik Cumhuriyeti'ni temsil ederdi. Ticari faaliyetleri münasebetiyle gidip gelen Venedikli tacirlerin ve İstanbul'da mukim Venedik cemaatinin haklarını gözetmek ve Venedik tebaasının kendi arasındaki meselelerini görmek ile yükümlüydü. Venedik Cumhuriyeti'nin zaman zaman İstanbul'a olağanüstü elçiler gönderdiği de olurdu. Olağanüstü elçiler muhtelif sebeplerle gönderilebilirdi; yeni bir padişahın tahta çıkışını tebrik etmek, Osmanlıların kazandığı bir zaferi kutlamak, bir anlaşmayı yenilemek, sınır anlaşmazlıklarını gidermek, Venedik tebaasına verilen zararları tazmin etmek gibi nedenler en sık görülen gerekçelerdi. İster balyos olsun ister elçi olsun, Venedikli diplomatların resmi görevlerinin yanı sıra İstanbul'da istihbarat toplamaları beklenirdi. Topladıkları bilgileri detaylı mektuplarla Venedik'e gönderirler, görev sürelerini tamamlayarak memleketlerine döndüklerinde ise *relazione* adı verilen kapsamlı bir sözlü rapor sunarlardı.²

.....

2 Eric R. Dursteler, "The Bailo in Constantinople: Crisis and Career in Venice's Early Modern Diplomatic Corps", *Mediterranean Historical Review* 16/2 (2001), s. 3-5; Maria Pia Pedani, "Come (non) fare un inventario d'archivio: le carte del bailo a Costantinopoli conservate a Venezia", *Mediterranea - ricerche*

Elçilik meslek değil, Venedikli aristokratların üstlendiği bir görevdi. Aynı şekilde, elçinin duruma göre hareket edebilecek kültüre, bilgiye ve ferasete sahip olması gerekirdi.³ Bu çalışmanın konusu olan Venedik asilzadesi ve devlet adamı Pietro Zen diplomatik görevin gerektirdiği ailevi kökene, kültüre, eğitime ve deneyime sahip bir kişilikti. Bu çalışmada, I. Süleyman'ın saltanatının ilk dönemlerinde Osmanlı İstanbulu'nu en yakından takip etme imkanı bulmuş gözlemcilerden biri olan bu deneyimli diplomatın payitahtta yerine getirdiği görevler, kurduğu ilişkiler, gözüne çarpanlar ele alınmaktadır. Fevkalade elçi ve balyos vekili olarak Mart 1523'teki ilk İstanbul ziyaretinin ardından Zen 1533 yılına kadar İstanbul'a gidip gelmiş, her gelişinde uzun sürelerle payitahtta kalmıştır. Pietro Zen İbrahim Paşa'nın düğünü, şehzadelerin sünnet şenlikleri, Macaristan sefer çıkışları gibi pek çok törensel olaya tanık olmasının yanı sıra, şehrin günlük yaşantısına ve payitahtın iktidar ilişkilerine de yakından şahitlik etmiştir. Bu çalışmada, Zen'in gözünden dünyaya yansıyan Osmanlı payitahtı incelenmektedir.

1450'lerde doğan Pietro Zen'in babası Caterino Zen Akkoyunlu sarayında görevli bulunmuş bir diplomat ve seyyahı. Pietro Zen babasının izinden gitmiş, 1508-1510 yılları arasında Şam Konsülü, 1514'te Kotor emini, 1521'de Anabolu balyosu ve kumandanı olarak görev yapmıştı. Zen olağanüstü elçilik göreviyle gönderildiği İstanbul'da balyos vekili görevini üstlenmek durumunda kalmış, balyosluk da yapmıştı. 1530'da, iki İstanbul misyonu arasında, Onlar Meclisi'nde görev almıştı.⁴ Pietro Zen, Şam konsolosluğu sırasında bir hayli tecrübe edinmiş, özellikle tüccarların yerel halktan bir çok şeyi haber aldığıнын farkına varmış ve "kulağını hep açık tutmaya" alışmıştı.

.....

storiche – 10/28 (2013), 385, 390 and "Venetian Consuls in Egypt and Syria in the Ottoman Age", *Mediterranean World* 18 (2006), s. 7-9; Michael Mallett, "Ambassadors and their Audiences in Renaissance Italy", *Renaissance Studies* 8/3 (1994), s. 232.

3 Daniela Frigo, "Prudence and Experience: Ambassadors and Political Culture in Early Modern Italy", çev. John Watkins, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 38/1 (2008), s. 21-22.

4 Francesca Lucchetta, "L'affare Zen", *Levante nel primo Cinquecento* (Firenze: L.S. Olschki, 1968) ve Eugenio Albèri (ed), *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, Serie III (Firenze, Società editrice fiorentina, 1839-63), 3:94.

Şam Konsolosu olmak bütün Suriye'nin konsolosu olmak anlamına geliyordu. Bu deneyim ona genelde Doğu Akdeniz'i, özelde Suriye'yi tanıma fırsatı vermişti. Şam konsolosluğu sırasında, Mısır hakkında da epey bilgi sahibi olmuştu. Şah İsmail'in Osmanlı karşıtı tutumunun aksine, Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin özellikle Portekizlilere karşı Osmanlıları yanına çekme çabaları bir hayli dikkatini cezbeden konulardandı. Şam'da bulunduğu süre zarfında Sultan Kansu Gavri ile Şah İsmail arasındaki kimi zaman dostane kimi zaman hasmane ilişkilere de aşina olmuştu.⁵ Şam'daki görev süresi boyunca Şah İsmail'in hareketlerini takip eden Zen, Bağdat'ın Safaviler tarafından ele geçirilişini ve Bağdatlıların Halep'e kaçışlarını yakından izlemişti. Şah İsmail'in Suriye'deki müritlerini gördükçe bunların parayla tutulan adamlar olmadıklarını, Şah İsmail'in gerçekten etkili olduğunu anlamış ve bu izlenimlerini Venedik meclislerine aktarmıştı.⁶ Zen, Şam'da bulunduğu süre zarfında Osmanlıların hareketlerini de izlemişti. Örneğin, Şah İsmail'in Bağdat'ı ele geçirdiğini duyulduğunda, Mekke'ye gider gibi görünmekle birlikte aslında Şah'a karşı işbirliği yapmak üzere Memlûk Sultanı'na gönderilmiş Osmanlı elçisi Şam'a vardığında durumu Venedik'e bildirmişti.⁷ Şam görevi sayesinde hem bölgeyi hem de bölgede faaliyet gösteren aktörleri iyi tanıması Pietro Zen'i Osmanlı sarayına görevlendirilecek ideal bir diplomat kılmaktaydı.

Pietro Zen, 1523-1524, 1525-1530 ve 1531-1533 yıllarında olmak üzere üç kez İstanbul'da görev yaptı. 1539'da bir kez daha görevlendirildi, ancak payitahta varamadan Bosna civarında hastalanarak hayatını kaybetti. Zen, İstanbul'a gitmeden önce de muhtemelen Osmanlılar hakkında epey fikir sahibiydi. Ekim 1522'de İstanbul'dan ayrılan sabık balyos Tomasso Contarini ile Pietro Zen iyi dosttular. Zen Şam konsolosu olarak Suriye'de bulunduğu sırada Contarini de İskenderiye konsolosu idi. İkili o dönemde birçok sıkıntıyı beraber atlattı, oldukça yakın çalışmıştı.⁸ Contarini 22 Kasım'da Venedik'e

•••••

5 Lucchetta, "L'affare Zen", 120, s. 141-32.

6 Lucchetta, "L'affare Zen" 123-24. Ayrıca 8 Mart 1509 tarihli mektup için, bkz. Marino, *I Diarii di Marino Sanudo* (Bologna: Forni Editore, 1969), 8:12.

7 Lucchetta, "L'affare Zen", s. 105.

8 Lucchetta, "L'affare Zen".

varmış, iki gün sonra raporunu sunmuştu; muhtemelen yakın dostuyla da İstanbul'da görüp duyduklarını paylaşmıştı.⁹ Zen'in resmi ve gayri resmi muhtelif Venedik meclislerinde duyduklarının yanı sıra şehre gelen Osmanlı elçileri ile görüşmüşlüğü ve vakit geçirmişliği de vardı kuşkusuz. Nitekim, kendisinin 1520'de I. Süleyman'ın tahta çıkışını bildirmek üzere Venedik'e gönderilen Ahmed Müteferrika'ya şehir içinde eşlik ettiğini biliyoruz.¹⁰ 25 Mart 1523'te Osmanlı elçisi Hasan Bey Sultan Süleyman'ın 29 Aralık'ta Rodos'tan yazdığı fetihnameyi iletme üzere Venedik'e ulaşmıştı.¹¹ Venedik'te kaldığı yaklaşık iki aylık süre boyunca resmi ziyaret ve gezilerinde Hasan Bey'e adet olduğu üzere birçok Venedik asilzadesi eşlik etmişti. Bu kişilerin isimleri çoğu kez kaynaklarımızda zikredilmiş olmamakla birlikte Hasan Bey'in bu süre zarfında gayri resmi görüşmeler yaptığını tahmin etmek yanlış olmaz.¹² Dolayısıyla, Hasan Bey'in bu sırada Zen ile görüşmüş olması da kuvvetle muhtemeldir.

Pietro Zen'in Osmanlılar nezdinde aldığı ilk görev Sultan Süleyman'ın Rodos fethini tebrik etmek için gönderilecek heyete 4 Mart 1523'te seçilmesiyle başlamıştır.¹³ Venedik tarafından yabancı memleketlere gönderilecek görevlilerin seçildikten sonra resmi görevlendirmeleri yapılır ve elçiliklerine dair talimatlar bu sırada verilir. Zen'in resmi görevlendirmesi 27 Nisan'da gerçekleşti. Zen'in görevi padişahı Rodos'un fethinden dolayı tebrik etmek; padişaha, vezirlere ve diğer yetkililere hediyelerini sunmak idi.¹⁴ 7 Mayıs'ta yola çıkan Zen İstanbul'a 24 Haziran'da vardı. Zen'in bu ziyaretinde Rodos tebrikinin yanı sıra Osmanlı gemicileri tarafından Dalmaçya civarında Venedik tebaasına verilen zararların tazmini, Ayas Paşa'nın Anabolu hasları ve Sibenik değirmenleri gibi meselelerle de ilgilenmesi gerekecekti. Zen payitahta varduktan kısa süre sonra beklenmedik bir gelişme yaşandı. 1519'da İstanbul'da göreve başlamış olan

.....

9 Sanuto, *Diarii*, 33:487, s. 491.

10 Sanuto, *Diarii*, 29:383-5, s. 390-392.

11 Sanuto, *Diarii*, 34:40, s. 47-48.

12 Örneğin, geldiğinde Andrea Gritti ile görüşmek istediğini ve görüştüğünü Sanuto'nun günlüğünden okumak mümkün, bkz. Sanuto, *Diarii*, 34:41.

13 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:93.

14 Sanuto, *Diarii*, 34:115.

balyos Tomasso Contarini'nin 24 Ekim 1522'de kentten ayrılmasıyla balyosluğu devralan Andrea Priuli 16 Temmuz 1523'te salgında hayatını kaybetti. Priuli'nin yerini alacak olan balyos Pietro Bragadin ancak 1524 yılının Şubat ayında İstanbul'a varabildiğinden, Pietro Zen bu süre zarfında balyos vekilliği görevini üstlenmek durumunda kaldı.¹⁵ Zen daha sonraki gelişinde de atanmış balyosun, Francesco Bernardo'nun, varışına dek bu görevi yürütmek zorunda kalacaktı. Elçi, İstanbul'da bulunduğu süre boyunca, İbrahim Paşa'nın sadrazam oluşu ve düğününün yanı sıra Ahmed Paşa'nın Mısır'a gönderilişine şahit olacak ve orada çıkardığı isyanın payitahttaki yankılarını Venedik'e – ve dolayısıyla Avrupa'ya – aktaran haber kaynaklarının başını çekecekti. 1524 Mayıs ayında kadar İstanbul'da kalan Zen, Venedik'e Kasım ayında varmış, 4 Kasım 1524'te *relazione* tabir edilen sözlü raporunu Venedik'in yasama meclisi sayılabilecek olan Pregadi'de sunmuştur.¹⁶

Zen İstanbul'dan fazla uzak kalmayacak, 30 Ekim 1525'de balyos vekili olarak görevlendirilerek 15 Mart 1526'da bir kez daha İstanbul'a varacaktı. Bu kez de, zarar gören Venediklilerin zararlarının tazmini üzerine müzakereler yürütmenin yanı sıra Kıbrıs ve Zakintos haracını da ödemesi bekleniyordu. Balyos Pietro Bragadin'in 9 Haziran 1526'da İstanbul'dan ayrılışının ardından 30 Aralık 1529'a kadar yeni balyos atanmayınca, Zen bu süreyi yine balyos vekili olarak geçirdi. Bu süre zarfında özellikle İbrahim Paşa ve Kasım Paşa ile dostluğunu ilerleten Zen, 1526 ve 1529 seferlerinin hazırlıklarını ve sefere çıkış merasimlerini yerinden izlemenin yanı sıra İstanbul'a iletilen sefer haberlerini de yakından takip etti. 1527 yılında Kalender Çelebi İsyanı'nı ve İbrahim Paşa'nın isyanı bastırma sürecini de izledi. Ayrıca, Sultan Süleyman'ın 1530'da şehzadeleri için tertip ettirdiği sünnet şenliklerine katılarak Venedik'i birinci elden bilgilendirme imkanı buldu. Payitahtta geçirdiği bu kritik yıllar içinde Arşidük Ferdinand ile Yanoş Zapolya arasındaki mücadeleyi de takip etti. 5 Eylül 1530'da İstanbul'dan ayrılan Zen, *relazione*'sini Pregadi'de 17-18 Kasım 1530'da sundu.¹⁷ İstanbul'a olağüstü elçi ve balyos vekili

.....

15 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:93-94; Sanuto, *Diarii*, 34:384-85.

16 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:95-97; Sanuto, *Diarii*, 37:142-43.

17 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:119-122; Sanuto, *Diarii*, 54:117-118.

sıfatı ile geçici bir görevle gelen Zen burada dört seneden uzun süre kalmıştı. Zen'in bu kalışı ortalamanın bir hayli üzerindeydi, zira teamülen Venedik elçileri iki yıldan fazla dışarıda kalmazlardı.¹⁸

Pietro Zen Venedik'e döndükten sadece birkaç ay sonra, 13 Mart 1531'de bir kez daha İstanbul'a gönderilmek üzere seçildi. 22 Mayıs 1531'de görevlendirmesi yapılan Zen, bir ay sonra 22 Haziran'da yola çıktı ve 1 Ekim'de payitahta vardı. 1533 yılının Temmuz ayında yeni balyos Nicolo Giustiniani gelene kadar bir kez daha balyos vekilliği yapan Zen yıl sonuna doğru döndü.¹⁹ İbrahim Paşa ile artık çok yakın dost olan Zen, bu kez onun yanı sıra Kemankeş Ahmed Paşa ve Defterdar İskender Çelebi ile de epey vakit geçirecekti. Zen, bu süreçte 1532 seferinin hazırlıklarını ve çıkışını görecekti, sefer gidişatını payitahttan takip etmiş olacaktı. Ayrıca, 1517-1532 yılları arasında tahakkuk eden Kıbrıs haracını da ödeyecekti.²⁰ Son olarak, yeni doğ adına barış anlaşması müzakereleri için 11 Nisan 1539'da elçiliğe seçilen ve 24 Nisan'da görevlendirmesi yapılan Zen, 25 Haziran 1539'da hedefine varamadan Bosna'da hayatını kaybetti.²¹

Venedik diplomatik misyonları belli bir süreç dahilinde yürütülen faaliyetlerdi. Ciddi bir organizasyon gerektiren süreç elçinin seçilmesi ile başlardı. Pietro Zen'in Osmanlı İmparatorluğu'na ilk elçilik görevinin Rodos seferinin ardından tebrik vesilesi ile olduğunu belirtmiştik. Zen bu görev için 5 Mart 1523'te yapılan oylama ile seçilmiş, görevi memnuniyetle kabul etmişti.²² İkinci gidişinde ise durumun daha acil olduğu anlaşılmaktadır. Bu kez seçim süreci

.....

18 Tessa Beverly, "Venetian ambassadors 1454-94: an Italian elite", PhD Dissertation, University of Warwick, 1999, s. 62.

19 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:94.

20 Pietro Zen tarafından ödenen vergilerin 1534 yılında çıkarılmış olan listesini Venedik Arşivi'nde bulmak mümkündür. "Elenco dei tributi per Cipro pagati dal 1517 al 1532 presentato dall'ambasciato ritornato da Costantinopoli Pietro Zen" başlıklı liste için bkz. Maria Pia Pedani, *I "Documenti turchi" dell'Archivio di Stato di Venezia, inventario della miscellanea* (Roma: Ministero per i Beni Culturali e Ambientali, 1994), 88 (328), Busta 3/328. 6 Haziran 1534 tarihli belge.

21 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:94.

22 Sanuto; *Diarii*, 34:20. Elçi seçimlerinin yöntemi hakkında, bkz. Pedani, "Carte del bailo a Costantinopoli", 388.

atlanmış, o sırada muhtelif sınır ihtilaflarının çözümü için Dalmaçya'da bulunan Zen'e balyos vekili sıfatıyla doğrudan İstanbul'a gitmesini belirten bir yazı gönderilmiştir. Bu sırada zaten Sibenik dolaylarında olan Zen'in karadan ivedilikle İstanbul'a erişebileceği olmasının bu kararda önemli rol oynadığı anlaşılır. Zen'in Venedik'e döndükten sonra yola çıkma talebi, yine durumun aciliyetinden olsa gerek, kabul görmemiştir. Bu görev için ismen belirlenmesinin altında becerikli ve sevilen biri olması yattığı kadar, İbrahim Paşa ile arasının iyi olmasının da çok etkili olduğu söylenebilir.²³ Padişaha elçi gönderilmesine karar verildiğinde, beraberinde gidecek katip ve tercümanın kimler olacağı, maiyetinde kaç kişinin bulunacağı, masraflar için ne kadar tahsisat çıkarılacağı gibi idari konular da karara bağlanırdı. Örneğin, 1523'te İstanbul'a elçi gönderilmesine karar verildiğinde, bu görev için seçilecek elçiye aylık 150 duka harcırah, ayrıca hediyeler için de 4.000 dukalık ödenek tahsis edilmesi kararlaştırılmıştı.²⁴ 1531'de Zen'e elçilik için 1.000 duka ödenek tahsis edilmesi karara bağlanırken, padişaha sunulacak hediyeler için 4.000 duka ve İbrahim Paşa'ya sunulacak hediyeler için ayrıca 1.000 dukalık tahsisat çıkarılmıştı.²⁵

Elçilik heyeti ile ilgili olarak karara bağlanması gereken bir diğer konu da yolculuğun karadan mı yoksa denizden mi gerçekleştirileceği idi. 1523'de Zen'in ne yolla gideceği hararetli bir tartışma konusu olmuştu. Birçok kişi fikir sunmuştu sunmasına ama asıl tartışma İstanbul'da daha önce balyos olarak bulunmuş olan Tomasso Contarini ve elçilik görevi ile bulunmuş olan Alvise Mocenigo arasında dönmüştü. Contarini karadan daha çabuk gidileceğini savunurken, Mocenigo denizden gitmenin hem daha az masraflı hem de daha az tehlikeli olacağını savunmuştu. Sonuçta denizden gidilmesine karar verilmişti.²⁶ Bir sonraki aşama ise hangi geminin elçiyi

23 Sanuto; *Diarii*, 39:480; 40:16, 161.

24 Sanuto; *Diarii*, 34:18-19. Bir Venedik elçisine kendi uygun gördüğü masraflar için, bir başka deyişle rüşvetler için, 1,500 duka kadar yüksek bir meblağı harcamak üzere yetki verildiğine dair ilk yazılı belgeye 1408 yılında rastlanmaktadır. Bkz. Antonio Fabris, "From Adrianople to Constantinople: Venetian-Ottoman diplomatic missions, 1360-1453", *Mediterranean Historical Review* 7/2 (1992), s. 168.

25 Sanuto; *Diarii*, 54:373.

26 Sanuto; *Diarii*, 34:18-19.

götürmekle görevlendirileceğinin belirlenmesiydi. Elçiyi ya da balyosu taşımakla sorumlu olan gemiye ticari mal ve başka yolcu alınması yasaktı. 1523'de Zen'i götürmek için Brescia gardiyanbaşı Julio da Bruno görevlendirilmişti.²⁷ 1526'da Zen'i İstanbul'a Andrea Dandolo getirmişti. Şehre 15 Mart'ta varan Dandolo dönmek için acele etmesine rağmen, görev süresi dolan balyos Pietro Bragadin'i de geri götürmesi gerektiğinden ancak 26 Nisan'da hareket edebilmişti.²⁸

Pietro Zen ilk İstanbul ziyareti için 7 Mayıs 1523'de, Doç Andrea Grimani'nin öldüğü gün, yola çıktı.²⁹ Kotor üzerinden deniz yolunu takip eden Zen, salgın nedeniyle Zakintos'a uğrayamadan Korfu'ya geçmişti. 23 Mayıs'tan 2 Haziran'a kadar Korfu'da kalıp 13 Haziran'da Çuha Adası'na varan Zen üç gün sonra Anabolu'da idi. Çanakkale Boğazı'na 29 Haziran'da varmış, 3 Temmuz'da ise Yedikule sahiline ulaşmıştı. İki gün sonra, 5 Temmuz'da, Sarayburnu'nda bir çavuş, saray tercümanı ve sipahilerden oluşan, kendisi için hazırlanan konağa kadar ona eşlik edecek olan heyet tarafından karşılandı.³⁰ Zen, 1531'deki karşılaşmasını anlatırken de benzer bir merasim anlatır; bu kez kendisi için hazırlanan konaktaki halıların hepsinin padişaha ait olması elçinin gözünden kaçmamıştır.³¹

Pietro Zen'in özellikle ilk yolcuğu sırasında tuttuğu, çağdaşı ve arkadaşı Marino Sanuto'nun kayıt altına aldığı yolculuk notlarında, geçtiği yerler ile antik Yunan dünyası arasında kurduğu bağdaşımalar dikkat çeker. Elçi, adeta Homeros'un kahramanlarının izini sürmektedir. Çuha Adası'ndan [*Cerigo*] geçtiğini anlatırken, Menelaus'un kentinde olmaktan ve biraz ilerisinde Helen'in yaptırdığı bir tapınak bulunduğunu bilmekten heyecan duyduğu bellidir. Anabolu'ya indiğinde ise harabeleri dolaşmış ve yöreyi efsanevi Mikene krallığı ile bağdaştırmıştır. Çanakkale Boğazı'ndan geçerken ise Truva'yı

.....

27 Sanuto, *Diarii*, 34:18-19, 121.

28 Lucchetta, "L'affare Zen" 111-12. Sanuto, *Diarii*, 41:405, 410.

29 Sanuto, *Diarii*, 34:126.

30 Yolculuk için, bkz. Rinaldo Fulin, "Itinerario di Pietro Zeno, oratore a Constantinopoli nel 1523, compendiato da Marino Sanuto", *Archivio Veneto* 22 (Venezia: M. Visentini, 1881), 106-108. Karşılama için ayrıca, bkz. Sanuto, *Diarii*, 23:359.

31 Sanuto, *Diarii*, 55:178.

anmadan geçmez.³² Elçi, belli ki pek çok diğer İtalyan çağdaşı gibi tarihe, özellikle de Yunan ve Roma tarihine meraklıdır. Kadim yapılarla duyduğu ilgi İstanbul'da da sürer. Yolculuk notlarında, Theodosius sütunu da dahil olmak üzere, Hipodrom'u uzun uzun anlatır. Zen'in Ayasofya'dan da çok etkilendiği aşikardır. Yolculuk notlarında Ayasofya'yı yaptıran Jüstinyen'in adı geçmemekle beraber, yapı tamamlandığında imparatorun tapınağı ile meşhur Hz. Süleyman'a hitaben "Geçtim seni Süleyman" diye haykırdığını not düşmüştür. Zen payitahttaki üç selatin camiden de hayli etkilenmiştir; II. Bayezid'in ve II. Mehmed'in yaptırdığı camilere değindikten sonra Sultan Süleyman'ın babası I. Selim için yaptırdığı camiden söz eder. Bu camilerin Ayasofya'yı model aldıklarını belirten Zen söz konusu camilerin mimari özelliklerini, medreselerini ve imaretlerini anlatır. Camilerin görünür olmaları için yüksek noktalara inşa edilmiş olmaları ve içlerinde resim bulunmaması Zen'in özellikle dikkatini çeken hususlar olarak öne çıkmaktadır.³³

Pietro Zen, 1523'teki ilk ziyaretinde İstanbul'a varduktan iki gün sonra Osmanlı sarayının belki de en sıradışı hadiselerinden birine, Sultan Süleyman'ın gözdesi İbrahim Paşa'nın sadrazam oluşuna şahit olacaktır. Notlarında ve mektuplarında İbrahim'in ağa iken vezir oluşuna dikkat çeken elçi, paşaya bu sırada padişah tarafından verilen değerli hediyeleri – atları, develeri, mücevherleri, köleleri – sıralamayı da ihmal etmez. Zen İstanbul'da geçirdiği bu ilk günlerde İbrahim Paşa'nın yanı sıra Ahmed Paşa ve Ayas Paşa ile de görüşerek hediyelerini sunmuştur.³⁴ Bu ilk ziyaretlerin ardından vezirler ile dostluğunu bir hayli pekiştiren Zen, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında İbrahim Paşa'nın annesi, babası ve kardeşiyle tanışmıştır. İbrahim Paşa ve Sultan Süleyman ile görüşmek için en az üç kez Beykoz'a gitmiş, onları avda ziyaret etmiştir.³⁵ İbrahim Paşa ile Süleyman'ın av zamanlarını özenle kaydetmiş olması, elçinin acil görüşmeler için padişahın ve sadrazamın programını çok iyi takip ettiğini gösterir. Zen İstanbul'da görevli bulunduğu dönemlerde

.....

32 Fulin, "Itinerario", 107.

33 Fulin, "Itinerario", 120-23.

34 Sanuto, *Diarii*, 34:359-60; Fulin, "Itinerario", 108-112.

35 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:97; Fulin, "Itinerario", 109, 115-117.

İbrahim Paşa ile görüşmeleri resmi kabullerle sınırlı kalmayacaktır. Örneğin, 1527 Mart ayında bir görüşmeyi padişahın bahçelerinden birinde yapmakla kalmamış, oraya da birlikte gitmişlerdi. İskeleyle kadar birlikte at bindikten sonra orada kendilerini bekleyen kayıkla padişahın bahçesine geçmişlerdi. Ana konusu İtalya'daki savaşlar olan bu görüşmede Sultan Süleyman Venedik'e destek olarak 40 bin atlı teklif etmişti.³⁶ Padişahın bahçelerinde gerçekleşen bu görüşmelerden sonuç alındığı gözlenmektedir. Örneğin, Sultan Süleyman'ın 1523 yılında Ağustos sonlarına doğru Hersek sancakbeyine anlaşmaya aykırı olarak Venedik hudutlarına ve tebaasına yönelik saldırılar yapılmamasını buyuran fermanı Beykoz bahçesinden yazılmıştır. Bu da muhtemelen Zen'in hudut bölgelerinde Venedik tebaasına yönelik tacizlerden şikayetçi olmasından ve bu şikayetleri padişah ve sadrazam ile Beykoz'da dile getirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Anlaşılan odur ki Zen'in şikayetleri derhal ciddiye alınmış ve ilgililere uyarılar gönderilmiştir.³⁷

Zen gerek bu gibi görüşmelerde bizzat şahit oldukları gerekse etraftan duydukları sayesinde Sultan Süleyman ile İbrahim Paşa arasındaki dostluk hakkında da epey bilgi sahibidir. Raporunda ve mektuplarında padişahın İbrahim Paşa'nın sarayına yemeğe gittiğini, hatta zaman zaman onun evinde kaldığını anlatır. Zen'e bakılırsa, İbrahim Paşa da zaman padişahın sarayında kalmakta ve padişahın odasında uyumaktadır. Zen'in gözünde Padişah ile sadrazam öylesine ayrılmaz bir ikilidir ki, Sultan Süleyman İbrahim Paşa'yı Mısır'a gönderdiğinde kendisi de Edirne'ye gitmiş ve İbrahim gelene dek İstanbul'a dönmeyi reddetmiştir.³⁸ Padişahın İbrahim Paşa için 200.000 duka harcayarak bir saray yaptırdığı, ona 17 karatlık bir elmas hediye ettiği gibi söylentiler de Zen'in kulağına kısa bir süre içinde ulaşmıştır.³⁹ 1529 seferi öncesi Sultan Süleyman'ın İbrahim Paşa'ya verdiği seraskerlik beratının kapsamı da Zen'in gözünden kaçmamıştır. Zen, padişahın İbrahim Paşa'ya çok büyük yetki

.....

36 Sanuto, *Diarii*, 44:519.

37 Tayyip Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkiye Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler V-VIII* (1968-1971), 14.

38 Sanuto, *Diarii*, 34:359-60, 35:257-60; 37:102; Fulin, "Itinerario", 110.

39 Sanuto, *Diarii*, 34:359-60.

verdiğini, hatta onu memleketin hakimi yaptığını belirtmiştir.⁴⁰ 18 Kasım 1530'da Pregadi kürsüsünde yaptığı konuşmada İbrahim Paşa'yı Sultan Süleyman'ın "canı" olarak nitelemiştir.⁴¹

Zen, 1524 baharında İbrahim Paşa'nın Atmeydanı'nda gerçekleşen düğün şenliklerine de katılmış ve gördüklerini oğluna detaylı bir mektupla anlatmıştır.⁴² Zen daha sonraki gelişlerinde İbrahim Paşa ile dostluğunu sadrazamın şahsi zevklerini bilecek kadar ilerletecektir. Örneğin, Zen ile İbrahim Paşa'nın arasındaki sohbetlerden birinde konu üzüm ve şarap türlerine gelmiş, elçi sadrazamın misket üzümünü tercih etmesinin yanı sıra Gritti ve Zen dışında kimse den gelen şarabı beğenmediğini ve içmediğini de öğrenmiştir.⁴³ Zen, 1530 yılında şehzadelerin sünnet şenlikleri için gelen Venedik elçisi Tomasso Mocenigo'nun getirdiği hediyeler karşısında İbrahim Paşa'nın sergilediği dostane tavra da parmak basmadan geçmez. Zen'in anlattığına göre, İbrahim Paşa hediyelere "savaş için o kadar masrafları varken bu kadar çok hediye göndermelerine gerek yoktu" diyerek tepki göstermiştir.⁴⁴ İbrahim Paşa'ya atfedilen bu yorum bir yandan sadrazamın Venedik'e duyduğu "muhabbetin" bir işareti iken, diğer yandan da İbrahim Paşa'nın Venedik ve Avrupa siyasetini yakından izlediğini ve güncel durumdan haberdar olduğunu göstermektedir.

Zen'in İbrahim Paşa'nın sofrasında da çok kez oturmuşluğu vardır. 24 Ekim 1531 tarihli mektubunda İstanbul'a gelen yeni balyos Francesco Bernardo'nun yeni görevi için 5 Ekim'de icazet almasının ardından 21 Ekim'de kendisine hilat ve bir yemek daveti gönderildiğini anlatır. Hilatları giyip gittikleri yemekte İbrahim Paşa ile hayli dostane vakit geçirdikleri anlaşılmaktadır. İbrahim Paşa'nın kendisine ikram ettiği et yemeklerini reddetmeyen Zen sofrada balık ikramı da bulunduğunu, bol ve çeşitli içecekler olduğunu anlatır. Zen, bu sofrada İbrahim Paşa'nın anlattığı Büyük İskender hikayelerini dinlemiştir. Aralarında esprili bir sohbet geçtiğini de İbrahim Paşa'nın "Roma'ya sefer yaptığımızda Venedik'i de görürüz artık" gibi

40 Sanuto, *Diarii*, 50:248-49.

41 Sanuto, *Diarii*, 54:118.

42 Sanuto, *Diarii*, 36: 505-507.

43 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:122.

44 Sanuto, *Diarii*, 53:340.

yorumlarından anlamak mümkündür.⁴⁵ 1532'de sefer dönüşünde yapılan şenliklere Bostancıbaşı onları da davet etmiştir. Sefer kutlaması için kendi evini de süsleyen ve evinin önüne yine şarap çeşmesi dik-tiren Zen bu şenlikte İbrahim Paşa ile görüştüğünde paşa ona sefer boyunca gördüğü yerleri anlatmıştır.⁴⁶ Zen, İbrahim Paşa ile sohbetlerini anlattığı mektuplarda, özellikle son zamanlarında yazdıklarında, neredeyse bütün sohbeti konuşma şeklinde aktarmıştır. İbrahim Paşa ile Pietro Zen arasında geçen bu tür samimi sohbetlerde, Zen'in İbrahim'e *Sultano* şeklinde hitap etmesi dikkat çeker.⁴⁷ Mektuplar incelendiğinde, bu hitabın siyasi bir anlam taşımaktan ziyade dostluk ve muhabbetle dile getirilen "sultanım" anlamında kullanıldığı izlenimi edinilmektedir.

Pietro Zen'in sadece İbrahim Paşa ile değil, diğer Osmanlı erkanı ile de iyi anlaşığı görülmektedir. Görevli olduğu memle-kette yerel erkan ile dostluklar kurmak Zen'in hayli usta olduğu bir konudur. Zira Venedik'in ve ilgili yörede faaliyet gösteren Venedik tebaasının çıkarlarını koruyabilmesi çoğu kez şahsi ilişkilerine bağ-lıdır. Şam konsolosluğu sırasında Şah İsmail'e mektup götüren Venedikli tüccarlar yakalandıklarında durumu ustalıkla idare etmeye çalışan Zen'in bu dönemdeki yazışmalarından kendisinin Şam Emiri dahil olmak üzere buradaki yetkililerle ve meşhur Memlük elçisi Tanrıverdi gibi her yerde kulağı olan kimselerle yakın dost olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸ Bu doğrultuda, Pietro Zen'in İstanbul'daki nü-fuzlu dostlarından biri de Çoban Mustafa Paşa'dır. İstanbul'a ikinci gelişinde, 1526 yılının Mart ayında İstanbul'a varan Zen balyos Bragadin ile birlikte vezirlere mutad ziyaretleri gerçekleştirmiştir. İbrahim Paşa'nın ardından Mustafa Paşa'yı ziyaret edip hediyelerini sunan Zen paşayı hasta yatarken bulmuştur. Fakat vezirin hastalığının da yatakta olmasının da bu ziyarete mani olmadığı görülür. Öyle ki, Mustafa Paşa elçiye de beraberlerinde sefere gelmesini teklif etmiş, Zen ise yaşlılığını öne sürerek bu teklifi reddetmiştir. Neyse ki kendisi de hastalıktan muzdarip olan Mustafa Paşa, yaşı seksene

.....

45 Sanuto, *Diarii*, 55:232.

46 Sanuto, *Diarii*, 57:345-48.

47 Örneğin, bkz. Sanuto, *Diarii*, 58:623-25.

48 Lucchetta, "L'affare Zen", 144, 155, 156.

yaklaşan elçiyi haklı bulmuş ve teklifinde ısrarcı olmamıştır.⁴⁹ 1526 sonlarında Mustafa Paşa'nın ısmarlamış olduğu saati kendisine yine Zen teslim etmiştir; elçi 4 Aralık tarihli mektubunda paşanın saati çok beğendiğini bildirmeyi de ihmal etmez.⁵⁰ Zen, mektuplarında ve raporlarında Mustafa Paşa hakkında pek çok bilgi sunmaktadır. Padişahın ana-baba bir kız kardeşiyle evli olduğunu ve Valide Sultan'ın Mustafa Paşa'yı çok sevdiğini anlatan Zen, veziri adeta aileden saymaktadır.⁵¹ Mustafa Paşa'nın Mısır'da edindiği büyük servet de elçinin ilgi duyduğu konulardandır. Mustafa Paşa hakkında yazdığı mektuplarda bu konuya sıkça değinen Zen, 2 Ağustos 1529 tarihli mektubunda Mustafa Paşa'nın cenazesi ve serveti ile ilgili kapsamlı bilgi vermektedir.⁵²

Zen'in biraz daha mesafeli olmakla birlikte yakın ilişkide olduğu vezirlerden biri de Ayas Paşa'dır; zira İstanbul'a ilk gelişinden itibaren ilgilenmek zorunda kaldığı meselelerden biri de Sibenik değirmenleri ve Ayas Paşa'nın Anabolu haslarıdır.⁵³ Zen, 1526'da sefer hazırlıkları ile bilgileri bizzat vezirlerden alıp aktarmaktadır. İlerleyen günlerde ise diğer vezirler sefere gittiğinden Zen'in daha çok İstanbul muhafızı olarak payitahtta kalan Kasım Paşa ile muhabette olduğu görülmektedir. Kasım Paşa şahsi fikirlerini de Zen ile paylaşmıştır. Kasım Paşa'nın Macarları kaba bir halk, Macaristan'ı ise yoksul bir krallık olarak gördüğünü Zen ile yaptığı sohbetlerden öğreniriz.⁵⁴ Zen, 1531'de geldiğinde ise Defterdar İskender Çelebi

.....

49 Sanuto, *Diarii*, 41:272.

50 Sanuto, *Diarii*, 43:725.

51 Sanuto, *Diarii*, 50:470-72; 55:230-32. Her tür akrabalık ilişkisini kaydetmekte özellikle titizlik gösteren Zen, Mustafa Paşa'nın karısının daha önce I. Selim'in katlettiği Bostancıbaşı ile evli olduğunu yazmaktadır. Söz konu bostancıbaşı Ferhad Paşa olmalıdır.

52 Sanuto, *Diarii*, 51:622-23.

53 Örneğin, bkz. Sanuto, *Diarii*, 55:413, 533, 615. Ayas Paşa'nın söz konusu haslarından tahakkuk eden taksitlerin ödenmesi konusu Doçtan destek talep eden mektuplarına örnek olarak, bkz. Tayyip Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivlerindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler* 1-2 (1964), s. 163.

54 Sanuto, *Diarii*, 43:299.

ile muhabettini artırdığını görürüz.⁵⁵ 1531'de Ayas Paşa'nın kızının düğününe davet edilen Zen,⁵⁶ 1532 yazında Atmeydanı'nda gerçekleştirilen bir düğüne daha katılacaktır. Elçi Tomasso Contarini ve balyos Nicolo Justinian ile birlikte katıldıkları kutlamaya 23 Temmuz tarihli mektupta değinmektedir. Zen'e bakılırsa, bu düğün İbrahim Paşa'nın karısının bir akrabasının düğünüdür.⁵⁷

Bir elçinin gönderildiği memlekette dikkat etmesi gerekenlerden biri de nüfuzlu kimseler arasındaki dostluklar, kırgınlıklar ve husumetlerdi.⁵⁸ Zen de deneyimli bir elçi olarak İstanbul'da geçirdiği zaman zarfında vezirler ile dostlukluk kurmanın yanısıra onlarla ilgili hadiseleri ve aralarındaki ilişkileri de yakından izlemiştir. Rodos seferi sırasında Hayrbay'ın vefatı nedeniyle Mısır'a gönderilen Mustafa Paşa'nın oradan dönüşüne şahit olan Zen, Ahmed Paşa 1523'te Mısır'a gönderildiğinde de İstanbul'da bulunuyordu. Ahmed Paşa ile Mustafa Paşa arasında bu nedenle husumet bulunduğunu görmüştü. Bu durumu Venedik'e aktardığı mektupların yanısıra Venedik'ten gelen bilgilendirmelerden Venediklilerin de Ahmed Paşa'dan hoşlanmadıkları, Dalmaçya'da verdiği zarardan dolayı şikayetçi oldukları anlaşılmaktadır. Zen, Ahmed Paşa'nın Mısır'a gidişini anlattığı ilk metuplarda bu gidişin Portekizliler ve Kızıldeniz ile alakasından bahsederken, ilerleyen günlerde yazdığı mektuplarda Ahmed Paşa'nın isyanına ve isyanın bastırılmasına dair gelen haberleri Venedik'e aktarmaktadır. Ahmed Paşa'nın idamını ve ardından kellesinin İstanbul'a getirilerek sergilenişini de Venedik'e bildiren Zen olmuştur.⁵⁹ Zen, her ne kadar Venedik tebasına verilen zararın sorumlusu olarak Ahmed Paşa'yı görse ve padişah nezdindeki düşüşüne şahit olsa da, Rodos zaferinin Ahmed Paşa'ya atfedildiğinin farkındadır.⁶⁰ Bu görüş dönemin Ahmed Paşa'nın askeri kabiliyetini öven ve

.....

55 Sanuto, *Diarii*, 55:230-32.

56 Sanuto, *Diarii*, 55:413. Zen bu düğünden 18 Aralık 1531 tarihli mektubunda söz etmektedir.

57 Sanuto, *Diarii*, 58:623.

58 Mallett, "Ambassadors and their Audiences", s. 236.

59 Sanuto, *Diarii*, 36:338-39, 366.

60 Fulin, "Itinerario", 110.

Rodos'un fethindeki katkılarını öne çıkaran Osmanlı kaynaklarıyla aynı doğrultudadır.⁶¹

Zen, vezirler arasındaki dostlukları da kaydetmiştir. Örneğin, Mustafa Paşa ile Ayas Paşa arasındaki dostluğun daha sarayda birer genç devşirme oldukları günlere dayandığını bilmektedir. Ayas Paşa'nın Sultan Süleyman'ın İbrahim'e olan muhabbetinin farkında olması ve ona göre tedbirli davranması elçinin gözünden kaçmamıştır. Daha önce Piri Paşa'nın ve Ferhat Paşa'nın İbrahim ile anlaşamadıkları için gözden düşüklerini kaydeden Zen, Ayas Paşa'nın tavrını akıllıca bulmaktadır kuşkusuz.⁶² Bu konuda da Zen'in dönemin ortak fikrini yansıttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira, Ahmed Paşa'nın Mısır'a gönderilmesini İbrahim Paşa'nın padişah nezdindeki etkisine bağlayan Zen, o dönemin Osmanlı şahitlerinden olan Matrakçı Nasuh'un Ahmed Paşa'nın sürekli İbrahim'i kıskandığı için gerilimi azaltmak amacıyla Mısır'a gönderildiği fikrini tekrarlamaktadır bir bakıma.⁶³

Pietro Zen'in mektuplarından İstanbul'daki Venediklilerin yaşantılarına dair ufak ipuçları elde etmek de mümkün. Örneğin, Zen 14 Şubat 1524 tarihli mektubunda Venedik ve Floransa cemaatlerinin Pera'da Alvise Gritti'nin evinde, danslı müzikli, kadınlı erkekli şenlik yaptıklarını anlatır.⁶⁴ Zen, İstanbul'da bulunduğu dönemlerde en yakınlarından biri de doğ Andrea Gritti'nin gayri meşru oğlu Alvise Gritti'dir. Örneğin, balyos Pietro Bragadin görevden ayrılması gerekirken, Zen'in bir evrağı getirmemiş olmasını bahane ederek görevi bırakmayı reddettiğinde araya girip tatsızlığı ortadan kaldırmaya çalışan ve Bragadin'in nihayet 9 Haziran 1526'da İstanbul'dan

.....

61 Örneğin, bkz. Kemalpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman X. Defter*, ed. Şerafettin Turan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), s. 159-60; Necati Avcı, *Tabib Ramazan: Er-Risale el-fethiyye er-radossiye es-Süleymaniyye*, Doktora Tezi (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1993), s. 145. Bursa kadılarına gönderilen Rodos fetihnamesinde yer alan resmi övgüler için, bkz. Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-selatin* (İstanbul: Darü'ttbaati'l-amire, 1858), I:523.

62 Fulin, "Itinerario", s. 110.

63 Sanuto, *Diarii*, 35:258 ve Matrakçı Nasuh Silâhî b. Karagöz Bosnavî, *Dâstân-ı Sultân Süleymân*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R.1286, 89a.

64 Sanuto, *Diarii*, 36:117-21.

ayrılmasını sağlayan Alvisè Gritti olmuştu.⁶⁵ Zen bir çok bilgiyi de Sultan Süleyman'a ve İbrahim Paşa'ya yakınlığı ile tanınan Gritti'den edinmekteydi kuşkusuz. Örneğin, 18 Aralık 1531 tarihli mektubunda Gritti ile yemek yediğini söyleyen Zen, hazırlıkları süren seferin hedefini İbrahim Paşa, İskender Çelebi ve Gritti'den başkasının bilmediğini belirterek, Gritti'den aldığı haberleri iletir.⁶⁶ Pietro Zen, Alvisè Gritti'nin sıradışı durumunu ve bu durumun getirdiği psikolojiyi de yakından anlamış gibi görünmektedir. 1527'de Zen geri dönmeye niyetlendiğinde, doç Andrea Gritti, Zen'in dönmesi durumunda oğlu Alvisè'nin de beraberinde dönmelerini istemiştir. Alvisè Gritti'nin Osmanlı topraklarında çok güçlü ve saygın biri olduğunu, Venedik'te ise docun gayri meşru oğlu olarak hep ikinci sınıf yurttaş muamelesi göreceğini ve asilzadelik haklarından asla yararlanamayacağını hatırlatan Zen, Alvisè'nin neden Venedik'e dönmek istemediğini gayet yalın bir şekilde analiz edebilmiştir.⁶⁷

Zen İstanbul'da görevli bulunduğu sürelerde başka Venedik elçileri de İstanbul'a gelmiş, Zen onlara da adeta evsahipliği yapmıştır. 30 Nisan 1527'de yine deneyimli bir Venedik elçisi olan Marco Minio İstanbul'a vardı. Mohaç zaferinin ardından Venedik'e bir elçi ile fetihname gönderilmişti. Sefer sonrasında tebrik için Osmanlı sarayına bir elçi gönderilmesi gereği böyle ortaya çıkmıştı.⁶⁸ Minio şehre vardığında İbrahim Paşa Anadolu'da çıkan isyanı bastırmak üzere Üsküdar'a geçmiş bulunmaktaydı ve orada kurulan ordugah-tan hareket etmek üzereydi. Sadrazam ile görüşme fırsatını kaçırmak istemeyen Minio geldiğinin ertesi günü Zen ile beraber Üsküdar'a İbrahim Paşa'yı görmeye gitmişti.⁶⁹ 8 Ekim 1527'ye kadar İstanbul'da kalan Minio Venedik'e döndüğünde sunduğu sözlü raporunda (*relazione*) Pietro Zen'i ve tercümanı Teodoro Paleologo'yu ziyadesiyle övmektedir.⁷⁰ Minio'ya bu görevinde eşlik eden Teodoro Paleologo da Zen'e yabancı biri olmadığı gibi Doğu Akdeniz ve

.....

65 Lucchetta, "L'affare Zen", s. 111-12. Sanuto, 41:405, 410, 525-534; 42:655.

66 Sanuto, *Diarii*, 55:413-14.

67 Lucchetta, "L'affare Zen", s. 113-15.

68 Sanuto, *Diarii*, 42:758.

69 Sanuto, *Diarii*, 45:290.

70 Albèri (ed), *Relazioni*, III, 3:117.

Osmanlı diplomasisinde en deneyimli isimlerden biriydi. I. Selim Suriye ve Mısır topraklarını ele geçirdiğinde, Haziran 1517'de kendisi ile Kıbrıs konusunu ve vergi ayrıcalıklarının görüşmek üzere Kahire'ye gönderilen heyete de Paleologo eşlik etmişti. Bu misyon sırasında Venedik elçileri Bartholomeo Contarini and Alvise Mocenigo vasıtasıyla hazırlanan anlaşma metnini İtalyanca'ya tercüme eden de Paleologo olmuştu.⁷¹ Theodore Paleologo kısa süre sonra, Venedik'te baş gösteren hububat sıkıntısı nedeniyle görüşmeler yapmak üzere 12 Aralık 1527'de İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılan, 19 Mart 1528'de görevlendirilen ve 18 Temmuz 1528'de İstanbul'a varan Tommaso Contarini'ye de eşlik edecekti. 17 Aralık 1528'e kadar İstanbul'da kalan Contarini, Zen'in yakın dostuydu. Daha önce değinildiği üzere, Zen'in Şam konsolosluğu döneminde Contarini de İskenderiye konsolosuydu ve casusluk suçlamaları nedeniyle ikisi birlikte Kahire'de tutsaklık yaşamışlardı.⁷² Contarini'den bir süre sonra ise, sünnet tebriği için 30 Aralık 1529'da görevlendirilen Tommaso Mocenigo İstanbul'a varmıştır. Zen, 6 Haziran 1530 tarihli mektubunda, Mocenigo'nun İstanbul'a vardığını, İbrahim Paşa'yı ziyaret ederek hediyelerini sunduklarını belirtir. Ardından Sultan Süleyman'ı ziyaret etmiş ve ona hediyelerini vermişlerdir.⁷³ Zen, İstanbul'daki ikinci görevinden 5 Eylül 1530'da Tommaso Mocenigo ile beraber ayrılmış, 22 Kasım 1530'da Pregadi'de sözlü sunumunu (*relazione*) gerçekleştirmiştir.⁷⁴ Zen, 1 Ekim 1531'de üçüncü kez İstanbul'a vardığında balyos halen Francesco Bernardo'dur ve 7 Aralık 1532'de şehirden ayrılana kadar da öyle kalacaktır.⁷⁵ Zen'in yakın dostu Tommaso Contarini 16 Temmuz 1533'de bir kez daha, bu kez beraberinde yeni balyos Nicolo Giustiniani ile birlikte, İstanbul'a gelmiştir. Bu tarihten itibaren Zen dönene dek üçü genellikle bir arada olmuş, Osmanlı erkani ile görüşmeleri birlikte sürdürmüştür.⁷⁶

.....

71 Hans Theunissen, "Ottoman-Venetian Diplomats: The Ahd-names", *Electronic Journal of Oriental Studies* 1/2 (1998), s. 154, 355.

72 Lucchetta, "L'affare Zen", s. 163-64.

73 Sanuto, *Diarii*, 53:340.

74 Sanuto, *Diarii*, 54:125-27.

75 Sanuto, *Diarii*, 55:178.

76 Sanuto, *Diarii*, 58:623.

Pietro Zen, İstanbul'daki görev süreleri boyunca, Osmanlı padişahı ve erkanı nezdinde Venedik hakkındaki şüpheleri de bertaraf etmekle, Venedik'in Osmanlı karşıtı herhangi bir ittifakta fiilen yer almadığını ve Osmanlı karşıtı herhangi bir güce fiili destek vermediğini ortaya koymakla yükümlüydü. İlk olarak, 1523'teki ilk görüşmelerinde Venedik'in kuşatma öncesinde ve sırasında Rodos'a yardım ettiği ithamıyla karşılaşmış, bu nedenle kendisine yöneltilen sitemleri ve kızgınlığı yatıştırmak durumunda kalmıştı. Elçi, Rodos'a yardım eden Venedik tebaasının ancak haydutlar ve işe yaramaz adamlar olduğunu söyleyerek ikna etmişti.⁷⁷ Bu açıklama Zen'in ilk defa yaptığı bir açıklama değildi. Şam konsolosluğu sırasında ihanet ve casusluk suçlamasıyla Kahire'ye çağrıldığında da, Venediklileri korsanlara su ve peksimet sağlamakla itham eden Memlük sultanına benzer bir açıklama yapmak zorunda kalmıştı.⁷⁸

Pietro Zen'in, bu dönemde Avrupa'da sürekli kurulmaya çalışılan ittifaklardan Venedik'i soyutlamak çabası da daha 1523'te İstanbul'a ilk gidişinde başlamıştır. Zen İstanbul'a vardıktan kısa bir süre, V. Karl'ın İtalya'da güçlenmesi Venedik'i kısmen boyun eğmeye itmiş, Venedik elindeki toprakları tutabilmek için 200.000 duka karşılığında anlaşma yapmak zorunda kalmıştır.⁷⁹ 29 Temmuz'da Worms kentinde imzalanan ve 5 Ağustos 1523'te edilen anlaşmanın Osmanlı erkanı arasında doğurduğu şüpheyi Zen bertaraf etmiştir.⁸⁰ 1529 yılı sonunda Venedik bir kez daha V. Karl anlaşmak zorunda kalır. 1526 yılında Fransa, Papalık, Venedik, Milano ve Floransa V. Karl'a karşı bir araya gelerek Cognac İttifakı'nı kurmuşlardı. I. François ve V. Karl aralarında anlaşmaya karar verip 5 Ağustos 1529'da Cambrai Anlaşması imzalandığında ittifakın İtalya'daki müttefikleri imparatorluk kuvvetleri karşısında güçsüzleşmiş ve imparatorun şartlarını kabul etmek durumunda kalmışlardı. Venedik de İtalya'daki topraklarının

.....

77 Fulin, "Itinerario", 111.

78 Lucchetta, "L'affare Zen", 167-68.

79 John Julius Norwich, *A History of Venice* (London: Penguin Books, 1983), s. 349.

Dönemin makamı yeni devarlanmış olan Venedik Docu Andrea Gritti, kısa süre önce müttefiği olan Fransa'ya da Zen'in Osmanlılara yaptığı açıklamalara benzer açıklamalar içeren bir mazaret mektubu gönderecektir.

80 Fulin, "Itinerario", 113; Sanuto, *Diarii*, 35:176.

tümünü kaybetmemek için 29 Aralık'ta barış imzalamıştı.⁸¹ Venedik'in bu ittifaka neden mecbur olduğunu Sultan Süleyman'a açıklamak yine Zen'e düşmüştür. Zen ilerleyen günlerde güveni pekiştirmek için her ne kadar 13 Nisan 1530'da Venedik'ten yola çıkarak 9 Haziran'da İstanbul'a varan Francesco Bernardo ve Tomasso Mocenigo'dan destek alacak olsa da, onlar daha payitahta varmadan epey yol kat etmiştir aslında. 8 Mart 1530 tarihli mektubunda, Zen anlaşmanın sebeplerini açıkladığında, İbrahim Paşa'nın, "Biz her şeyi biliyoruz; barış yapmakla iyi ettiniz," dediğini ancak fiilen Osmanlı'ya karşı bir ittifaka itilmemeye de dikkat etmeleri yolunda uyarıda bulunduğunu bildirir. Zen, İbrahim Paşa'ya yaptığı açıklamalarda Fransa Kralı'nın daha önce Cambrai anlaşmasında da Venedik'i dahil etmek istediğini, ancak o anlaşma Osmanlı'ya karşı olduğu için kabul etmediklerini söylemiştir. Bu kez ise V. Karl İtalya'yı tehdit etmektedir ve Venedik onunla anlaşmazsa bütün memleketi kaybetme riski ile karşı karşıya kalmıştır. İmparatorun derdi İtalya'dır ve bu ittifak Osmanlı ile ilgili olmadığından Venedik imparatorun yanında durmak zorunda kalmıştır.⁸²

Zen'in İstanbul'da takip ettiği meselelerden biri de Yanoş Zapolya ile Arşidük Ferdinand arasındaki mücadeledir. 28 Ocak 1528 tarihli mektubunda, Zapolya'nın elçisinin İstanbul'a geldiğini, Ferdinand'a karşı yardım istediğini belirten Zen, bu elçinin Zapolya tarafından gönderilen dördüncü elçi olduğunu, gönderilen ilk iki elçinin yolda haydutlar tarafından soyuldukları için geri dönmek zorunda kaldıklarını, üçüncü elçinin ise yolda öldüğünü anlatır. Zen, anlaşıldığı kadarıyla, İstanbul'daki ilişkileri sayesinde görüşmeler hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Sultan Süleyman'ın elçi vasıtasıyla vasalı olmayı teklif eden Zapolya'yı sınırda 12.000 atlı ile destekleme ve ardından da Rumeli Beylerbeyi eşliğinde 30.000 atlı gönderme sözü vermiş olduğunu Venedik'e bildirmiştir.⁸³ Bundan yaklaşık altı ay sonra, Ferdinand'ın elçileri İstanbul'dadır ve Zen bu kez de onları takip etmektedir. 4 ve 6 Haziran 1528 tarihli mektuplarında Ferdinand'ın elçilerinin vezirler ve padişah tarafından kabul edildiği-

.....

81 Norwich, *History of Venice*, s. 441-444.

82 Sanuto, *Diarii*, 53:141-42.

83 Sanuto, *Diarii*, 47:46-47.

ni, elçilerin altı ay ya da en azından üç ay ateşkes talep ettiklerini yazmaktadır. Müzakerelerde Osmanlı tarafının öne sürdüğü koşullar hakkında da bilgi sahibi olduğu anlaşılan Zen bunları Macaristan'ın Zapolya'ya bırakılması, Lehistan'a dokunulmaması ve Ferdinand'ın ağabeyi V. Karl'ın Fransa ve Venedik ile barış yapması olarak sıralamaktadır.⁸⁴ 1530 yılının Mart ayında yaptıkları sohbetlerden birinde İbrahim Paşa'nın konu hakkında yaptığı "Benim padişahım milyon altın harcayıp, bizzat gidip Macaristan Krallığı'nı aldı ve bir Hristiyan Kral'a bıraktı. Sefilin teki olan papa ve imparator padişaha karşı harekete geçecek olurlarsa donanmamızı gönderir hepsini mahvederiz,"⁸⁵ şeklindeki yorumu ve benzeri ifadeler Zen'in bu konuları vezirlerle, özellikle de İbrahim Paşa ile samimi sohbetleri esnasında rahatça konuştuğunu göstermektedir.

Zen, Zapolya'nın elçisi Hieronymus Laski ile de şahsen irtibatlıdır.⁸⁶ İkilinin arasındaki arkadaşlık ve işbirliği Yanoş Zapolya'nın Pietro Zen'e gönderdiği 2 Ağustos 1531 tarihli mektuptan da anlaşılmaktadır:

Önceleri, kendisini Dersaadet'e gönderdiğimiz zamanlarda, haşmetli, izzetli ve sadık dostumuz Sieradia Valisi ve Erdel Voyvodamız Hieronymus de Laski'den, siz zat-ı alilerinizin bizim maslahatımızı ne emeklerle gözettiğini ve bize nasıl meylettiğini öğrenirdik. Ancak sonraları bunu, evvelki yıl Fransa'dan Venedik'e dönerken siz zat-ı alileriyle sohbet etmiş olan Sirem'in saygıdeğer seçilmiş piskoposu İştvan Brodericus'tan dinledik. Bundan naşı zat-ı alilerinize sonsuz minnetlerimizi sunarız ve elimizden geldiği şekilde minnet borcumuzu seve seve öderiz. Ayrıca zat-ı alinize rica etmekteyiz ki, bundan sonra da aynı hevesle bize meyledip maslahatımızı gözetiniz. Belki de Yüce Tanrı, göğüs gerdiğimiz bunca meşakkat ve felaketten sonra, akibetimizi hayırlı nihayete erdirecektir ve biz de keza dostlarımızı siz zat-ı alilerinizin bize göstermiş olduğu gibi dostluk ve

.....

84 Sanuto, *Diarii*, 48:200. Söz konusu elçiler Janos Hoberdanecz ve Sigismund Weichselberger'dir.

85 Sanuto, *Diarii*, 53:173.

86 Zen ile Laski arasındaki fikir alışverişi ve sohbetlere örnek olarak, bkz. Sanuto, *Diarii*, 58:624-25.

minnetimizi beyan edebileceğiz; şüphesiz her fırsatta bunu seve seve dile getireceğiz.⁸⁷

Zen, Zapolya'nın ricasını kırmamış olacak ki konuyu takip etmeyi sürdürür. 28 Ekim 1531'de Onlar Meclisi'ne yazdığı mektupta Zapolya'nın elçisinin İstanbul'da olduğunu belirtmektedir. Zen, elçinin Zapolya ve Ferdinand arasında barış yapılması konusunda padişahın fikrini almak üzere geldiğini yazar.⁸⁸ Daha sonra aynı elçinin Ocak 1532'de Venedik meclislerine uğradığını, padişahın Ferdinand ile barış yapma izni aldıktan sonra Roma'ya gitmekte olduğunu görürüz.⁸⁹

Pietro Zen, İstanbul'a gelip giden başka elçiler hakkında da çeşitli bilgiler sunar. Aktardığı bilgiler genellikle sadece elçilik heyetiyle sınırlı kalmaz; konunun, varsa, geçmişi hakkında da bilgi verir. Örneğin, 1523 sonbaharında Şah İsmail'den gelen elçiyi anlatırken İbrahim Paşa'nın elçiye verdiği ziyafet ve karşılıklı hediye alışverişi, iki taraf arasında görüşülen barış anlaşması gibi aktarılması beklenen unsurların yanı sıra, Safavi tarihini de Uzun Hasan'dan başlayarak anlatır.⁹⁰ Aslına bakılırsa, Şah İsmail ile Pietro Zen kardeş torunlarıydı. Zen'in babası Caterino Zen Akkoyunlu sarayına elçilikle gönderilmiş ve orada kaldığı sürede Uzun Hasan ile yakın dostluğun yanı sıra akrabalık bağları da kurmuştu. Trabzon Rum İmparatoru IV. Johannes Komnenos'un kızlarından biri Uzun Hasan ile evliydi. Bu evlilikten Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar doğmuştu. Uzun Hasan'ın karısının kız kardeşlerinden birinin kızı ile de Caterino Zen ile evlenmişti. Bu evlilikten de Pietro Zen dünyaya gelmişti.⁹¹ Şam konsolosluğu sırasında Şah İsmail ile Venedik arasında gidip gelen elçilere aracılık yapması sadece konsolos sıfatı ile Venedik'in

.....
87 Sanuto, *Diarii*, 55:182-83. Bu mektubu Latince'den nefis bir üslupla tercüme eden, AHTO ekibinden Mahmut Halef Cevrioğlu'na teşekkür ederim.

88 Sanuto, *Diarii*, 55:232.

89 Sanuto, *Diarii*, 55:343, 345, 371-72.

90 Sanuto, *Diarii*, 35:176-77, 326; Fulin, "Itinerario", 133-34.

91 Lucchetta, "L'affare Zen", 125-26; Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, çev. Dost Körpe (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2008), s. 266.

çıklarları için miydi⁹² yoksa bu akrabalık bağının da ilgisi var mıydı bilinmez, ama İstanbul'dan yazdığı mektuplarda ne Safavilere yönelik bir işbirliği çabası ne de akrabalığa dair bir ipucu sezilmemektedir.

Elçilik görevi, Zen'in Venedik adına istihbarat toplamasını gerektirirken, bir yandan da Osmanlı sarayına bilgi aktarmasına ortam hazırlamaktaydı elbette.⁹³ Zen'in İstanbul misyonlarında en sık bilgi vermek durumunda kaldığı konu İmparator V. Karl'ın güncel durumu. Özellikle 1521'de Belgrad'ın ele geçirilmesi ve 1526'da Macaristan Krallığı'nın ortadan kalkması Osmanlılar'ı Orta Avrupa'da Habsburglar ile karşı karşıya getirmişti. V. Karl'ın Macar toprakları hususunda kardeşi Ferdinand'a destek vermesi ihtimali kadar, evrensel imparatorluk emelleri de Osmanlıların ilgisini çekiyordu. Bu nedenle, bu potansiyel rakibin gücü kadar karşısındaki engeller de Osmanlı erkanının ilgi alanına giriyordu. Zen, 1523'te daha İstanbul'a yeni geldiğinde Ahmed Paşa ona Luther'i sormuştu mesela.⁹⁴ Zen, bazı eserleri olmakla birlikte pek etkili olmadığını söyleyerek geçtiği Luther'i daha sonraki gelişlerinde daha detaylı anlatmak zorunda kalacaktı. Örneğin, 14 Nisan 1530'da Venedik'e yazdığı mektupta kendilerinden gelen haberler doğrultusunda imparatorun Luteranlara karşı Almanya'ya geçtiğini İbrahim Paşa'ya bildirdiğini yazmıştı.⁹⁵ 1529 Mart ayında İbrahim Paşa ile yaptığı sohbetlerde bir yandan sefer hazırlıkları ile ilgileri bilgiler alan Zen, bir yandan da sadrazama imparatorluk tacı ile ilgili bilgiler vermiş, papa ile imparatorun güçlerini karşılaştırmıştı.⁹⁶ İbrahim Paşa, V. Karl'ın Bologna'da imparatorluk tacını taktığını da Zen'e gelen haberlerden öğ-

.....

92 Gerçi Şah'ın elçilerinin Şam'a geldiğini haber vermediği için Memlükler nezdinde "konsolos değil, casus" ilan edilmişti. Sanuto, *Diarii*, 12:207.

93 Erken modern dönemde elçilerin gittikleri memleketlere bilgi kaynağı olması hakkında, bkz. Mallett, "Ambassadors and their Audiences", s. 237.

94 Sanuto, *Diarii*, 34:360.

95 Sanuto, *Diarii*, 34:360.

96 Sanuto, *Diarii*, 50:175. Daha sonraları, Celalzade Mustafa Bey *korona* tabir edilen imparatorluk tacını detaylı bir şekilde anlatırken Zen'in verdiği bilgilerden faydalanmıştı belki de. Celalzade'nin tasviri için, bkz. Celalzâde Mustafa, *Ta-bakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik (Geschichte Sultan Süleyman Kanunis von 1520 bis 1557)*, ed. Petra Kappert (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 1981), 209b-210a.

renmişti.⁹⁷ 1525'de Pavia'da V. Karl'ın ordusuna düşen Fransa Kralı I. François ertesi sene serbest bırakıldığında bu haberi vezirlere iletmek de Zen'in görevi olacaktı; Collegio'da 4 Nisan 1526 tarihinde Zen'e hitaben yazılan mektupta elçiye I. François'nun 17 Mart'ta serbest bırakıldığını ve Fransız topraklarına ulaştığını bildirmesi talimatı verilmişti.⁹⁸ Zen, V. Karl ile I. François arasında imzalanan ve 5 Ağustos 1529'da ilan edilen Cambrai barış anlaşmasını haber verdiğinde vezirlerin çok şaşırıldıklarını belirtir.⁹⁹

İstanbul'daki üçüncü görevinde de Osmanlı erkanı ile yakın temasta olduğunu gördüğümüz Zen, bu kez payitahttan yaşlılığı nedeniyle ayrılmıştı. 16 Aralık 1532'de, hem ilerleyen yaşı hem de görevini çok iyi bir şekilde yerine getirdiği gerekçesiyle, elçi ve balyos vekili olarak İstanbul'da bulunan Zen'in geri çağrılmasına ve yerine balyos atanmasına karar verilmişti.¹⁰⁰ Pietro Zen'in hem balyosluk hem de elçilik görevlerini "gereği gibi" yerine getirmiş olduğu, nispeten standart bir evrak türü olsa da, Sultan Süleyman'ın kendisine avdeti için Eylül 1533'te verdiği icazetnamede de belirtilmişti.¹⁰¹ İstanbul'da yerine getirdiği her görevi yaşına göre büyük bir enerji ile yürüten Zen aslında çok daha önceleri, henüz ikinci görevi sırasında, 2 Ekim 1527'de kuzeni öldüğünde, yorgun ve hasta olduğunu öne sürerek dönmek istemişti.¹⁰² Üçüncü gelişinde yolda hastalanıp dönmek isteyen Zen,¹⁰³ yine de kendini İstanbul'da bulmuştur. Bu görevden 1533 yılının sonlarına doğru döndüğünde seksenli yaşlarındadır.

28 Aralık 1538'de Andrea Gritti hayatını kaybedip, 19 Ocak 1539'da Pietro Lando doçluk makamına seçildiğinde elçilik vazifesi, bir kez daha, doksan yaşına merdiven dayamış Pietro Zen'e düşmüştür. İstanbul'a Bosna üzerinden gitmek üzere yola çıkan Zen'in geçiş izni 30 Mayıs 1539'da verilmiştir.¹⁰⁴ Bosna'dan yola çıktıktan birkaç

.....

97 Sanuto, *Diarii*, 53:213-14.

98 Sanuto, *Diarii*, 41:141.

99 Sanuto, *Diarii*, 52:512, 529.

100 Sanuto, *Diarii*, 57:329-30.

101 Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", s. 334.

102 Lucchetta, "L'affare Zen", s. 113-15.

103 Sanuto, *Diarii*, 54:480.

104 Pedani, *Documenti*, 111 (421/a). Busta 3/421/a.

gün sonra fenalaşan elçi Bosna'ya geri dönmüş, ancak 25 Haziran 1539'da burada hayatını kaybetmiştir. Doç Pietro Lando haberi Bosna Sancak Beyi Hüsrev Bey'in yazdığı mektuptan 6 Temmuz'da almıştır. Hüsrev Bey mektubunda, İstanbul'a gitmekte olan elçi Pietro Zen'in Bosna'ya geldiğini, kendisinin hürmetle karşılandığını ve yanına eşlikçi tayin edilerek payitahta gönderildiğini anlatır. Ancak Zen kısa süre sonra çok hasta olarak geri dönmüştür. Hüsrev Bey, elçinin eşyalarının ve taşıdığı hediyelerin halihazırda Bosna'da güvenli bir şekilde muhafaz edilmekte olduğunu doça bildirmektedir. Hüsrev Bey olanları padişaha da bildirmiş, adamlarına İstanbul'a başka bir elçi gönderilene dek Venedik topraklarına tecavüz edilmemesini emretmiştir. Hüsrev Bey, daha önceki doç Andrea Gritti ile süregiden dostane ilişkilerin devamını ümit ettiğini, bu niyetini göstermek için doca bir hediye gönderdiğini, doçtan da iyi niyetini gösteren bir hediye beklediğini belirterek mektubuna son vermektedir.¹⁰⁵ Doç Pietro Lando, Zen'in ölümü hakkında katip Pietro di Franceschi'den de 26 Haziran 1539 tarihli bir mektup almıştır. Durumu Bosna'dan bildiren katip, Zen'in 23 Haziran'da şiddetli bir nöbete tutulduğunu, gece on sularında kendisini ve hizmetkarlarını çadırına çağırdığını, önceden 31 Ağustos 1538'de Venedik'te hazırlamış olduğu vasiyetini verdiğini anlatmaktadır. Katip vasiyeti aldıktan sonra Zen bilincini kaybetmiş ve 26 Haziran'da hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁶

Pietro Zen'in İstanbul'a olağanüstü elçi ve balyos vekili sıfatlarıyla gerçekleştirdiği uzun süreli ziyaretler, elçilik makamı ve ilgili süreçler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamanın yanı sıra dönemin önemli hadiseleri ve öncelikli gündemi konusunda da karşımıza geniş bir pencere açmaktadır. Pietro Zen'in 1523-1533 yılları arasındaki on yıllık süreçte Osmanlı İmparatorluğu nezdinde üstlendiği diplomatik görevlerde edindiği bilgiler ve deneyimler sadece iki devlet arasındaki ilişkileri aydınlatmakla kalmaz, dahili ve harici meselelerin o günlerin Osmanlı sarayında nasıl algılandığını ve müzakere edildiğini de gözler önüne sürer. Bu deneyimli ve sevilen elçinin mektupları ve raporları erken modern dönemde diplomasi

.....

105 Pedani, *Documenti*, 107 (405). Busta 3/405 ve 406. Ayrıca bkz., Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", s. 167.

106 Luchetta, "Affare Zen", s. 214-15.

dünyasının resmi gereklerini yansıttığı kadar bireysel ilişkilerle süregiden dinamikleri de ortaya koymaktadır. Üzerinde durduğumuz bütün bu noktaları en iyi özetleyecek ifade belki de, 1533'te yeni bal-yos gelince memleketine döneceğini bildirdiğinde İbrahim Paşa'nın üzüldüğünü gören Pietro Zen'in verdiği yanıtıdır: "Bedenim buradan ayrılacak, ama ruhum hep dizinizin dibinde kalacak."¹⁰⁷

•••••

107 Sanuto, *Diarii*, 57:633.